

наукового осмислення й обґрунтування цих процесів та напрямів адаптації фінансової політики держави до потреб агропідприємств у практичному аспекті.

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>; 2. *Танкалевська Н.С.* Фінансовий потенціал аграрних підприємств [Електронний ресурс] / Н.С. Танкалевська, В.О. Мірошніченко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200(3). – С. 109-115. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_есоп_2014_200%283%29__18; 3. *Гудзь О. Є.* Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси. – 2015. – № 1 (67). – С. 71-76; 4. *Березін О.В.* Економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку / О.В. Березін, О. Д. Плотник. – Полтава : Інтер Графіка, 2012. – 221 с.; 5. *Ключник А.В.* Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : [монографія] / А.В. Ключник. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.; 6. *Белов О.В.* Визначення фінансового потенціалу підприємства / О.В. Белов // Регіональні перспективи. – 2002. – № 5. – С. 29-34; 7. *Фомин П.А.* Особенности оценки производственного потенциала промышленных предприятий [Електронний ресурс] / П.А. Фомин, М.К. Старовойтов // Библиотека экономиста: бизнес планирование, бюджет. – Режим доступу : www.cis2000.ru/1/37_1_1.shtml; 8. *Мельник О.Г.* Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства: сутність та індикатори оцінювання / О. Г. Мельник // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Серія «Менеджмент». – 2007. – № 606. – С. 46-51.

УДК 336.276

І.В. Петлін, О.І. Баран, І.А. Чучман

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

У статті розглянуто сутність поняття «управління державним боргом», підходи до його трактування та запропоновано авторське бачення на тлумачення зазначеного поняття. Продемонстровано по елементну структуру механізму управління державним боргом. Охарактеризовано функціональні елементи та системи забезпечення механізму управління державним боргом задля забезпечення оптимального обсягу фінансових ресурсів для фінансування потреб держави та забезпечення необхідного рівня боргової безпеки. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності управління державним боргом.

The article considers the essence of the concept of «public debt management», approaches to its interpretation, and proposes an author's vision for the interpretation of the concept. Demonstrated by elemental structure of the mechanism of government debt management. The functional elements and systems of ensuring the mechanism of public debt management are characterized in order to provide the optimal amount of financial resources to finance the needs of the state and provide the required level of debt security. The directions of increasing the efficiency of public debt management are substantiated.

Ключові слова: державний борг, управління державним боргом, боргова політика, механізм управління державним боргом.

Key words: state debt, public debt management, debt policy, mechanism of public debt management.

Постановка проблеми. Державний борг є складовою економічної системи, що здійснює прямий і непрямий вплив на усі її основні елементи, зокрема, на державний бюджет, грошово-кредитну і валютну системи, рівень інфляції, внутрішні заощадження, іноземні інвестиції. Тому управління державним боргом є невід'ємним елементом макроекономічної політики держави, оскільки використання механізму державного боргу може стати потужним чинником економічного зростання, згладжувати нерівномірність надходження платежів до бюджету, а також механізм державного боргу активно використовується з метою регулювання грошового обігу і рівня ділової активності в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади державного боргу дещо вивчені у фінансовій літературі, зокрема у працях сучасних вітчизняних учених-фінансистів: М. Алексеєнка, В. Башка, М. Виклюк, М. Богачевського, Т. Богдан, М. Бунге, І. Лютого, П. Мігуліна, М. Мітіліно, Л. Новосад, В. Опаріна, М. Патлаєвського, В. Степаненка, В. Суторміної, І. Тарасова, Г. Тіктіна, В. Твердохлебова, В. Федосова, Г. Цехановського, С. Юрія та інших. Разом з тим у фінансовій літературі недостатньо наукових досліджень, присвячених теоретико-методологічним засадам управління державним боргом, тому дослідження проблематики державного боргу заслуговує на особливу увагу.

Мета статті. Метою статті є дослідження і наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад вдосконалення організації управління державним боргом України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел стосовно визначення поняття «управління державним боргом» дозволив виділити підходи до визначення цього поняття: сфера управління державним боргом не включає державні гарантії по зобов'язаннях третіх осіб [2;3;4;5;6;7;8]; управління державним боргом зводиться до розробки й реалізації боргової стратегії, виключаючи зі сфери боргового менеджменту боргову тактику [7]; управління державним боргом розглядається лише в контексті випуску, обслуговування та погашення державних цінних паперів, не враховуючи у складі державного боргу заборгованість за кредитними угодами [4,11].

Враховуючи розбіжності та неточності у трактуванні поняття «управління державним боргом» пропонуємо його дещо уточнити. Під цим поняттям ми розуміємо цілеспрямовану діяльність держави стосовно залучення та обслуговування як зовнішніх так і внутрішніх запозичень задля забезпечення оптимального обсягу фінансових ресурсів фінансування потреб держави та забезпечення необхідного рівня боргової безпеки. Процес формування механізму управління ринку державних запозичень спрямований на раціональне використання фінансових ресурсів і формування фінансових відносин, які виникають в ході реалізації заходів активної чи пасивної політики на ринку державних запозичень.

Управління державною заборгованістю здійснюється на інституціональному, технічному і економічному рівнях. З огляду рівневої структури механізм управління пред-

ставлений двома напрямками: мікро- та макрорівень управління. Основними напрямками управління державним боргом на макрорівні є мінімізація витрат на його обслуговування, що передбачає проведення процесу запозичень за вигідними на даний момент для держави умовами. Завдання управління державним боргом на макроекономічному рівні полягає в досягненні стабілізації національної економіки, що передбачає використання державного боргу як інструмента стабілізаційної макроекономічної політики. Поелементна структура механізму управління державним боргом представлена на рис. 1.

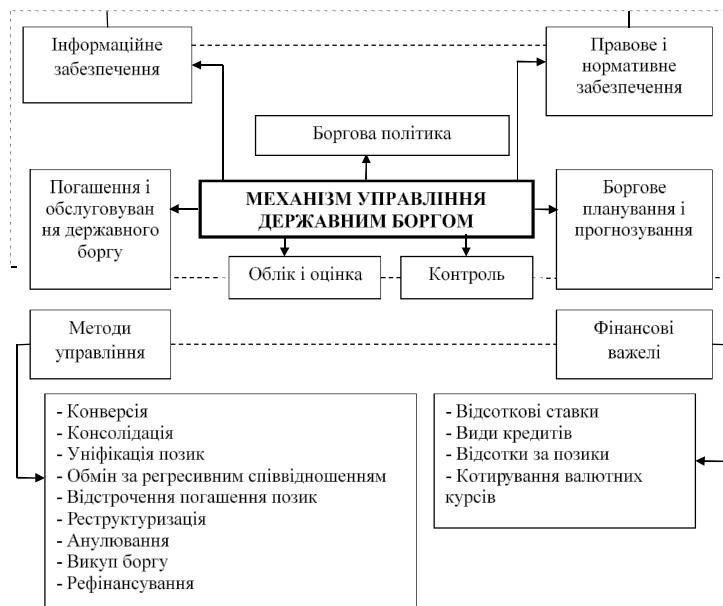

Рис. 1. Структура механізму управління державним боргом

Формування боргової політики на сьогоднішній день має базуватися на виробленні боргової стратегії. Боргова політика виконує основне завдання, що визначається як забезпечення бюджету коштами у встановленому обсязі та на прийнятних з погляду фінансової політики умовах.

Прогнозування державного боргу являє собою систему наукових передбачень про напрямки розвитку майбутнього стану заборгованості держави. Його результати закладаються в практичні моделі визначення очікуваних макроекономічних показників розвитку економіки.

Боргове планування є складовою фінансового планування розвитку держави і спрямоване на розроблення та визначення перспективних джерел та обсягів державних запозичень для фінансування державних потреб.

Контроль як елемент механізму управління державним боргом спрямований на забезпечення ефективного використання запозичених коштів. Згідно з чинним законодавством до контролю органів системи управління державним боргом належать

Верховна Рада України, Міністерство фінансів, Державне казначейство, Національний банк України, Державна контрольно-ревізійна служба України, Рахункова палата України.

Інформаційне забезпечення представлене передусім інформаційними потоками між елементами системи механізму управління державним боргом. Завдання формування ефективних потоків вихідної та вхідної інформації викликане необхідністю надання оперативної та достовірної інформації про зобов'язання для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень у сфері боргової політики.

Фінансово-економічні важелі у своїй сукупності являють цілісну систему показників, за допомогою яких регулюються фінансово-економічні відносини, що виникають на ринку державних запозичень. Кожен важіль має окрему характеристику і виконує зазначену функцію, допомагає регулювати та коригувати фінансові відносини.

Методи регулювання — це засіб впливу фінансово-економічних відносин на процеси, що відбуваються на ринку державних запозичень. Основними методами управління державним боргом є: конверсія, консолідація, уніфікація позик, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочення погашення позик, реструктуризація, анулювання, викуп боргу, рефінансування.

Конверсія боргових зобов'язань визначається як зміна норми прибутковості кредиту, при якій держава-позикодавець може зменшити розмір належних до сплати відсоткових сум по кредиту. На практиці застосовуються такі варіанти конверсії зовнішнього боргу: обмін типу «борг на борг», при якому країна-позичальник обмінює власні борги перед іншими державами на борги інших держав перед нею; обмін типу «борг на експорт», при якому борги покриваються за рахунок експорту готової продукції; обмін типу «борг на власність», при якому боргові зобов'язання покриваються за рахунок пакетів акцій підприємств, землі, нерухомості, інших капітальних об'єктів; обмін типу «борг на національну валюту», при якому держава-позичальник практично отримує добровільну допомогу для розвитку власної економіки. Кошти, одержані внаслідок такої конверсії, спрямовуються на фінансування освітніх та медичних державних програм.

Консолідація — це зміна умов позики, пов'язана з їх строками (як у бік збільшення, так і в бік зменшення строку уже випущених позик). Можливе поєднання консолідації з конверсією.

Уніфікація позики — це об'єднання кількох позик в одну. Уніфікація може проводитися разом із консолідацією, але може бути проведена і поза нею.

Обмін за регресивним співвідношенням цінних паперів попередніх позик на нові проводиться з метою скорочення державного боргу. Це вкрай небажаний спосіб, оскільки означає часткову відмову держави від своїх боргів.

Відстрочка погашення — це перенесення строків виплати боргу. Вона відрізняється від консолідації тим, що під час відстрочки не лише переносяться строки погашення, а й припиняється виплата відсоткових доходів.

Реструктуризація — це використання у комплексі повністю чи частково згаданих вище методів.

Анулювання державного боргу — це заходи, внаслідок яких держава повністю відмовляється від своїх боргових зобов'язань. Це може призвести до дефолту, тобто неможливості держави виконувати свої зовнішні зобов'язання. У такому разі всі

держави-кредитори можуть застосувати до країни-боржника досить жорсткі санкції. Тому дефолт є дуже рідким явищем.

Одним із сучасних методів управління державним боргом є **викуп боргу**, тобто надання державі-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів, із дисконтом за іноземну валюту.

Рефінансування державного боргу — це погашення основної суми боргу та відсотків по ньому за рахунок коштів, отриманих від розміщення нових позик. Рефінансування боргів може бути ефективним лише у тому випадку, якщо країна-позичальник має високу кредитну репутацію на світовому фінансовому ринку.

Висновки. Задля підвищення ефективності управління державним боргом необхідно вжити таких заходів: удосконалити нормативно-правове та інституційне забезпечення боргового менеджменту; збільшити частку боргу в національній валюті у загальній сумі державного і гарантованого державою боргу України; зміни пропорцій між внутрішнім і зовнішнім державним боргом на користь внутрішнього; збільшення запозичень з фіксованими відсотковими ставками; формування ефективної системи ризик-менеджменту, яка базуватиметься на використанні сучасних методів оцінки потенційних боргових ризиків; визначення напрямів використання залучених за допомогою державних позик коштів, надавши пріоритет інвестиційним проектам; мінімізувати використання запозичених ресурсів для фінансування поточних витратків бюджету; впровадження статистичного моніторингу державного боргу України для оптимізації процесів статистичного спостереження, аналізу та прогнозування основних показників, що характеризують стан державного боргу та боргової безпеки держави тощо.

1. Долганова Ю.С. Дискуссионные вопросы управления государственным долгом / Ю.С. Долганова // Известия УрГЭУ. — 2011. -№3(35). — С.96-101;
2. Ковальчук С.В. Фінанси: [навч. посіб.] / С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. — Львів: «Новий Світ-2000», 2006. — 568 с.;
3. Кучер Г.В. Управління державним боргом: [підручник] / Г.В. Кучер. — К.: КНТЕУ, 2002. — 342 с.;
4. Подьяблонская Л.М. Государственные и муниципальные финансы: [учебник] / Л.М. Подьяблонская. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. — 559 с.;
5. Романенко О.Р. Фінанси: [підручник] / О.Р. Романенко. — К.: Центр навчальної літератури. — 2006. — 312 с.;
6. Селезнев А.З. Государственный долг и внешние активы: [учебн. пособие] / под ред проф. В.Ю. Катасонова. — М.: ИНФРА-М, 2010. — 284 с.;
7. Чувахина Л.Г. Цели и методы управления государственным долгом в условиях финансовой нестабильности / Л.Г. Чувахина, В.В. Коновалов // Вопросы современной науки и практики. — 2012. — №3(41). — С. 245-249;
8. Теорія фінансів : [підручник] / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.; за ред. Проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія]. — К. : ЦУЛ, 2010. — 576 с.;
10. Макаренко М.І. Сутнісно-структурна визначеність механізму регулювання державного боргу / М.І. Макаренко, В.Ю. Дудченко // Вісник СумДУ. - №7 (91). — 2006. — 68-75;
11. Виклюк М.І. Система правління державним боргом України[Електронний ресурс] / М. І. Виклюк// Ефективна економіка. — 2012. — №11. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1585>.